

UDK 930.253:314.74(=163.6)(435.91+44)

Prejeto: 3.11. 2004

Kje je arhivsko gradivo izseljenskih društev v Franciji in Luksemburgu?

MARJAN DRNOVŠEK

dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Terensko raziskovanje ohranjenosti in odnosa do izseljenskega arhivskega gradiva slovenskih društev (delno tudi knjižnega in muzealskega) v Franciji in Luksemburgu maja 2003 je pokazalo, da je arhivsko gradivo slabo ohranjeno, in da je to posledica pogleda nanj kot na aktualno gradivo in ne kot na del kulturne dediščine priseljenske in izseljenske države. Velik prelom je pomenil razkroj Jugoslavije, saj so mnoga društva "ugasnila" in z njimi tudi njihovo gradivo. Nekatere kategorije društvenega gradiva hranijo upravni ali sodni organi priseljenske države kot dokumentacijo, ki so jo sicer morala društva obvezno pošiljati (statuti, sezname članov, zapisniki občnih zborov, finančna poročila ipd.). Vendar to ne kaže vse društvene dejavnosti. V Franciji postajajo društva vedno bolj francoska, kar ne pomeni, da bodo imela večji posluš za hrambo lastnega arhivskega gradiva. Spreminja se tudi njihova vsebina, saj je od nekdanjih kulturnih, izobraževalnih, socialnih in družabnih funkcij živa le še slednja, z izjemo pevskih zborov pri nekaterih društvih in sicer vedno bolj pojenjajočega pouka slovenskega jezika. Mladine delo v društvih ne zanima. Obstoječe arhivsko gradivo društev in posameznikov bi bilo lahko zbrano v nastajajočem kulturnem centru v Parizu, a je to težko pričakovati, kot tudi sistematično pomoč iz Slovenije pri iskanju, popisovanju in ureditvi ali prenosu gradiva v Slovenijo.

KLJUČNE BESEDE: izseljenci, društva, Francija, Luksemburg, arhivi, izseljenski arhivi, izseljenske organizacije, etnična identeta

ABSTRACT

WHERE ARE THE ARCHIVAL MATERIALS OF THE IMMIGRANT SOCIETIES IN FRANCE AND LUXEMBOURG?

Field research on the preservation and attitude towards the emigrant archival materials of the Slovene societies (partly also library and museum materials) in France and Luxembourg in May 2003 showed that the archival materials are poorly preserved as they are regarded as material of momentary interest and not as a part of the cultural heritage of the emigrant and immigrant country. The disintegration of Yugoslavia was a breaking point, as many societies vanished together with their materials. Some categories of materials are kept by the administrative and judicial organs of the immigrant country, since the societies had to provide some documentation (statutes, member lists, records of general meetings, financial reports, etc.). However, this does not reflect the whole range of a society's activity. In France, societies are becoming increasingly French, but this does not mean that they are willing to preserve even their own archival materials. Their activities are changing as well. Societies that once performed cultural, educational and social functions only support the latter, with the exception of some choirs and quickly fading Slovene language courses. The young show no interest to work in the societies. In view of the preservation of the existing archival materials of societies and individuals, it would be possible to gather the materials in the Cultural centre in Paris, which is soon to be established, but this more of an illusion. Another possibility would be systematic help from Slovenia in searching for, documenting and organising the materials, or sending them to Slovenia.

KEY WORDS: Slovene immigrants, France, Luxembourg, immigrant archives, immigrant organisations, ethnic identity

V okviru projekta "Stanje arhivskega, muzej-skega in knjižničnega gradiva pri slovenskih izseljencih po svetu" je od 16. maja do 29. maja 2003 potekalo terensko delo v Franciji in Luksemburgu. Na podlagi pripravljenosti društev je bilo izvedeno evidentiranje gradiva pri Društvu Slovencev v Parizu, Slovenskem delavskem društvu ATSO (Aumetz), Slovenskem rudarskem, pevskem in podpornem društvu /Société chorale et d'entraide des mineurs d'origine Slovène Jadran (Freyning-Merlebach), Pevskem društvu Triglav (Freyning-Merlebach), Slovenski katoliški misiji/Mission Catholique Slovène (Freyning-Merlebachu), Podpornem društvu sv. Barbare Jeanne d'Arc (Freyning-Merlebach) in Slovenskem kulturnem društvu/Der Slowenische Kulturverein Snežnik (Luksemburg).

Odločitev za Francijo je bila sprejeta zaradi starosti izseljevanja v to državo, saj je potekalo od začetka 20. stoletja (vrh med obema vojnama), in ne nazadnje zaradi šibkejšega priseljevanja v to državo po letu 1945. V obstoječih društvih, klubih in slovensko-francoskih prijateljskih zvezah so včlanjeni v glavnem predstavniki druge in tretje generacije, in le v manjšem številu Slovenci, ki so bili rojeni v Sloveniji. Tako se je začetna bojazen, da društva vedno bolj postajajo francoska društva s francoščino kot delovnim jezikom, tudi potrdila na terenu. Posebna pozornost je bila posvečena katoliškim misijam v Franciji, ki povezujejo pastoralno delo s kulturnim ozaveščanjem v slovenskem duhu; to poteka v katoliških društvih, tesno povezanih s cerkvijo. Marsikje na terenu se je pokazalo, da zaradi objektivnih vzrokov ali osebnih in drugih zadržkov nekateri niso bili pripravljeni sodelovati.

Posledica "umiranja", cepljenja ali združevanja društev, izginjanja po razpadu Jugoslavije ipd. je izginotje društvenega arhivskega gradiva. Ker je francoska zakonodaja o društviht zahtevala (in še vedno zahteva) registracijo z natančno določenimi temeljnimi podatki o delovanju društva, so ti shranjeni v upravnih in sodnih državnih ali departmajskih arhivih. Po pripovedovanju so bila vsa izseljenska društva do leta 1983 opredeljena kot tuja društva in so morala večkrat na leto prijavljati prefekturi (oziroma sodišču) vse spremembe statuta, odbora, odbora, predvidev ipd. Po tem letu so bila izenačena s francoskimi društvi tako v pravicah kot dolžnostih. Spremembe sporočajo samo enkrat na leto. Društveni zakoni v Franciji segajo v leti 1901 in 1908. Lokalne oblasti so vršile nadzor nad društvi, kot npr. v departmaju Moselle. Tako danes oddajajo oblastem enkrat na leto naslednje dokumente: 1. seznam dogajanj v tekočem letu (bolj okvirno), 2. seznam članov društvenega odbora, 3. zapisnik občnega (generalnega) zbora društva, 4. seznam navzočih (s podpisi) na občnem zboru, 5. poročilo o delu društva za minulo leto, 6. blagajniško poročilo in 7. seznam vseh članov društva. Seveda je vse gradivo v obveznem državnem jeziku (po gradivu sodeč, ki mi ga je dala v vpogled tajnica Društva prijateljev katoliške misije v Merlebachu).

Projugoslovanska društva so se v obdobju druge Jugoslavije združevala v zveze, npr. v Strasbourg, Luksemburgu itd.; tam je nastajalo skupno gradivo. Vezi so bile enkrat bolj in drugič manj tesne, saj so se pojavljale napetosti zaradi osebnih nesoglasij, boja za vodstvene funkcije in ne nazadnje težnje po unifikaciji – ta ni priznavala uporabe slovenskega jezika. Kje je to

PRESENCE DES MEMBRES DU COMITE A. T. S. O. AUX REUNIONS MENSUELLES ANNEE 1998														
LISTE DES MEMBRES DU COMITE A. T. S. O.	AGALE 1801	BOUM 2304	BOUM 2304	BOUM 29/05	BOUM 23/07	BOUM 28/07	BOUM 25/08	BOUM 29/09	BOUM 27/10	BOUM 24/11	BOUM 22/12	BOUM 19/01	BOUM 16/02	BOUM 13/03
CIGALE Elisabeth	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
CIGALE Jean	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
CIGALE Didier	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
COLJA Adalbert	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
COLJA Emilie	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
CRAINICH Andre	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
BEREVE Yvette	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
BE TOFFOLI Jean	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
GLAVIC Jeanine	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
GLAVIC Louis	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
JAMNIK Gabriel	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
JAMNIK Daniel	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
KOCOVSEK Andre	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
KOCOVSEK Marie	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
KUNJ Antoinette	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
MARSON Lucien	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
NOBAX Anna	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
PARTY Alain	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
PISLAR Andre	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
PISLAR Françoise	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
PISLAR Antoine	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
PISLAR Josette	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
RICCI Stanislas	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
SCHROEDER Jean-Marie	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
SCHROEDER Patricia	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
SCHROEDER Cedrick	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
SODI Helene	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
SODI Victor	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
TOLMAJNER Jean	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
29 ETES	17	23	22	19	24	20	18	16	14	12	10	8	6	5

Moyenne : 19 personnes presentes pour l'annee 1998

gradivo? Zaradi tesne navezanosti na jugoslovanska veleposlaništva in konzulate je verjetno v diplomatskih fondih teh predstavništav ali pa se je izgubilo.

Takoj na začetku naj poudarim ugotovitev, da kljub predhodnim pisnim pojasnjevanjem in vsakokratni ustni razlagi (in ponovni predložitvi pisnih primerkov) marsikdo ni razumel, zakaj se zanimamo za arhivsko gradivo. Vsakdo se je skliceval le na gradivo, ki ga je sam kot predsednik ali tajnik hranil v svojem mandatu. Z gradivom, ki je nastalo predtem, so bile težave; mnogi so ugibali, kdo bi ga lahko imel, drugi so zatrjevali, da ga ni ... in to ne glede na možnost za hrambo (društveni prostori). Razumljiva je (neobvladljiva) razpršenost gradiva pri društvih, ki niso imela svojega "doma" ali "kluba", malo manj pri društvih, ki so imela skupne prostore. Razlage za to stanje so take: predsednik mora imeti pomembne dokumente "pri roki", to je doma, npr. statute ipd., tako tudi računovodja, mnogi so bili kar jezni, češ da je pravzaprav od njihove dobre volje odvisno, ali bo nekaj ohranjeno, saj delajo prostovoljno, za društveno delo žrtvujejo svoj prosti čas itd. Po človeški strani je to razumljivo, za arhivsko gradivo pa škodljivo. Večkrat so mi povedali, da je gradivo odnesel "nekdo", ki je izstopil iz društva in odšel iz njihovega okolja. Nekateri so mi navedli z imeni, drugih ne. Slišati je bilo tudi očitek, da so zbrali gradivo o osamosvajanju Slovenije, ga poslali v Slovenijo, potem pa se je za njim izgubila vsaka sled. Mnogi so na svojo pobudo vodili posebne "kronike"; v njih so dokumentirane (ali tudi ne) fotografije, časopisni izrezki iz slovenskih in lokalnih glasil ipd. Vendar vse za zadnje desetletje ali nekaj let več. Skratka, čutiti je, da nihče doslej ni opozarjal društvnih vodstev na pomen gradiva ali jim kako drugače pomagal z nasveti. Pri nekaterih sem začutil nezaupanje v obliki vprašanja, zakaj nas gradivo sploh zanima, hkrati pa namigovanje na čase kontrole pred letom 1990. Na drugi strani pa so mi nekateri odprli vse prostore, omare in mi dali na vpogled vse gradivo – od kletnih prostorov do podstrešja. Žal je bilo takih manj kot pa ostalih.

Povsod sem povprašal po knjigah. Knjižnice ali manjše zbirke knjig sem našel v Châtillonu (Pariz), ATSO-ju (Aumetz), Jadranu (Freyning-Merlebach), omenjali so mi jo v Luksemburgu, niso pa je pokazali. Ne glede na obsege so mi povsod potrdili bojazen, da knjig ne bere nihče. Tako so večinoma zaklenjene po omarah. Popis knjižnice sem dobil le v Aumetzu.

Le bežno sem evidentiral nearhivsko gradivo, ki sem ga zasledil v društvnih prostorih. Na prvem mestu moram poudariti društvene zastave, saj jih vestno hranijo, navadno predsedniki društva ali zastavonoše na svojih domovih. V Parizu jo na svojem domu hrani sedanja predsednica Društva Slovencev v Parizu (motiv: slovenska

trobojnica z motivom križa, lipovih listov in treh zvezd na ščitni površini na eni in z napisom Društvo Slovencev v Parizu/Association des Slovènes de Paris na drugi strani, pri Jadranu v Merlebachu jo hranil zastavonoša doma (te nisem videl), v Luksemburgu enako (motiv: na vinsko rdeči osnovi napis Slovensko kulturno društvo/Der slowenische Kulturverein Snežnik Luksemburg/Luxembourg na eni strani in na modri osnovi napis Koper/Capodistria s simbolnim soncem na drugi strani). Le v Aumetzu so jo imeli shranjeno v društvnih prostorih. Njihova zastava je obešena na steni pod zaščitnim steklom in izvira iz leta 1926, ko je bilo društvo ustanovljeno. Na njej je napis: Société des Ouvriers Slovènes Aumetz 1926 ... s sliko rudarske družine (mož in žena z otrokom, v ozadju vhod v rudarski rov); v kotih je dopolnjena s podobami rudarskega orodja. Zraven je trak z napisom: "Darilo od slov. Delav. Podp. Društva Edinost, Stiring Wendel, 25. 8. 1929". V Aumetzu hranijo v svojem Domu rudarsko orodje (vrtalne stroje, čelade, svetilke itd.). V Slovenski misiji v Freyning-Merlebachu imajo številne predmete, vezane na versko življenje.

Posebej moram opozoriti na fotografije, ki v društvnih kronikah izpodrivajo pisano besedo. Te so tako dokumentarno kot arhivsko gradivo, pomembne pa so tudi, ker kažejo prostore in predmete, ki so obdajali izseljence.

Del notnega arhiva Slovenskega delavskega društva ATSO, Aumetz (Foto: Matjaž Mauser)

*

Kako izboljšati ohranjanje, popisovanje in hranjenje arhivskega gradiva?

Iz pogovora z veleposlanico Magdaleno Tovornik sem izvedel, da poteka oblikovanje kulturnega sporazuma med Slovenijo in Francijo. Podobno kot ima Francija svoj kulturni center (Charlesa Nodierja) v Ljubljani naj bi imela Slovenija kulturni center v Parizu. Zamišljen je večfunkcionalno in predlagal sem, da bi vanj uvrstili tudi ohranjanje slovenske kulturne dediščine v Franciji, konkretno, da bi se v njem našel vsaj prostor za hranjenje arhivskega gradiva društev in posameznikov, saj je to pomembno za slovensko in hkrati francosko zgodovino. Zadeva je bila posredovana Uradu za Slovence v zamejstvu in po svetu pri ministrstvu Republike Slovenije za zunanje zadeve.

Predlagal sem, da bi med Slovenci v Franciji poiskali tiste, ki jih zanimata zgodovina in arhivsko gradivo. Najlažje bi našli stik z ljudmi oziroma njihovim gradivom ljudje iz kroga izseljencev ali zdomcev. Marsikdaj bi bilo gradivo potrebno le zbrati, ga shraniti pri društvu, urediti in narediti okvirni popis, pristop pa bi bil lahko tudi bolj raziskovalne narave. Zlasti velika neznanka je, kje je starejše gradivo, kaj hranijo oblastni in sodni arhivi ipd.

Nedvomno je od države Slovenije odvisna strateška odločitev: ali bomo že tako redko arhivsko gradivo društev in pomembnih posameznikov ohranili kot del kulturne dediščine, finančno podprli strokovna dela ali pa vse skupaj prepustili zobu časa, ki je že tako dovolj načel ta del kulturne dediščine v Franciji.

Z gospo Antonijo Bernard (INALCO, Pariz) sva se dogovorila, da bo v krogih intelektualcev v Franciji, ki imajo posluš za zgodovino in arhivsko gradivo poskušala dobiti nekoga, ki bi začel tovrstno delo. Odziv je bil takojšen, tako da zanimanje za tovrstno delo je, vendar pa se je pokazala tudi želja, da bi se lotili delovnega programa po strokovni in finančni strani sistematično. Tudi v Slovenski katoliški misiji v Merlebachu so pokazali zanimanje za ureditev gradiva izseljenskega duhovnika Stanka Grimsa. Načeloma niso nasprotovali ideji, da bi med poletnimi počitnicami iz Slovenije prišel človek s potrebnim arhivskim znanjem, da bi uredil gradivo; misija bi poskrbela za logistiko med bivanjem v omenjenem kraju. Mimogrede, Cerkev na Slovenskem je začela prenašati svoje gradivo v Slovenijo. Mislim, da lahko izboljšanje razmer pričakujemo le s konkretnimi akcijami in s pomočjo projektov, ki bi omogočili strokovno obdelavo arhivskega gradiva, npr. Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu, ministrstva za kulturo, ministrstva znanost (raziskovalni projekti) in drugih. Strokovno pomoč pa lahko omogočita zlasti

Arhiv Republike Slovenije in ne nazadnje Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v Ljubljani. Zlasti Arhiv Republike Slovenije bi moral "pogledati" tudi čez državne meje Slovenije in več pozornosti nameniti izseljenskemu arhivskemu gradivu, čeprav ga arhivska zakonodaja veže bolj na državni prostor. Evidentiranje za zgodovino pomembnega arhivskega gradiva v tujini še ne pomeni načrtnega dela med ustvarjalci arhivskega gradiva, tj. pri izseljenskih društvih in posameznikih.

Za Francijo se je izkazalo, da pri obiskanih društvih ni človeka, ki bi urejal gradivo po navodilih. Kolikor je gradivo urejeno na še sprejemljiv način (čeprav pri tem niso upoštevana vsa strokovna načela), je to posledica zanimanja posameznih predsednikov ali članov odbora, ki so imeli podobno delovno prakso v poklicu, npr. pri delu v raznih upravah ali finančnih itd. Med njimi so ljudje prve in druge generacije, ki so že v letih in imajo še odnos do slovenskega jezika. Mlajših ne bomo pridobili za to delo. Kljub temu menim, da bi morali sestaviti kratka in preprosta navodila z vzorčnimi primeri tako v slovenskem kot tudi v francoskem in nemškem jeziku. Da ne bi odšla v pozabo, bi jih morali poslati posameznikom, za katere vemo, da imajo posluš tudi za arhivsko gradivo.

Pogosto sem slišal vprašanje, zakaj je sploh potrebno hraniti arhivsko gradivo, češ da društva pošiljajo poročila o delovanju v *Našo luč* ali *Rodno grudo* (danes Slovenija svet), občasno pa ob obletnicah izdajo priložnostne brošure. To je premalo, saj nam ta poročila ničesar ne povedo o organiziranosti, številu in sestavi članov, problemih v društvih itd. Nekaj fotografij v tisku ne morejo nadomestiti večjega števila le-teh v albumih, časopisna poročila, ki so hote ali nehoti prilagojena za javnost, pa ne korespondence. Vendar je med izseljenci ukoreninjena misel, da je tisk dovolj poveden in da ima arhivsko gradivo le aktualno, ne pa zgodovinske vrednosti. Žal.

Konec koncev je skrb za izseljensko arhivsko gradivo namenjena ohranitvi spomina na Slovence v tujini, hkrati pa tudi utrjevanju njihove današnje navzočnosti z željo, da bi bila čim daljša, da bi spodbudili zanimanje potomcev za življenje in delo njihovih prednikov, da bi francoskemu in luksemburškemu okolju pokazali, da so tudi Slovenci in njihovi potomci pripomogli h gospodarskemu in duhovnemu vzponu držav, v katere so prišli kot delovna sila. Zato je potrebno bolj podpreti raziskave migracij tako v Franciji in Luksemburgu kot tudi v Sloveniji. Raziskave naj imajo ciljno publiko tako v Sloveniji (ozaveščanje) kot v priseljenskih državah (seznanjanje), in to tako izseljencev oziroma zdomcev in njihovih potomcev kot Francozov in Luksemburžanov.